

3.3. Trh práce

Tato kapitola se zaměřuje nejprve na obecné tendence na trhu práce a jejich příčiny. Dále je analyzována časová struktura nezaměstnanosti a závěrem je poskytnuto mezinárodní srovnání. Obecná míra nezaměstnanosti¹² byla v roce 2005 v České republice shodná s průměrem EU-15. Tímto na trhu práce došlo k mírnému obrátu k lepšímu, avšak hodnota míry nezaměstnanosti zůstává nadále vysoká. Současný stav odráží nárůst nezaměstnanosti v druhé polovině 90. let, který byl převážně způsoben nárůstem dlouhodobé nezaměstnanosti. Ani v roce 2005 nedošlo v tomto ohledu ke zlepšení a dlouhodobá nezaměstnanost zůstává nejpálčivějším problémem.

- **Trend poklesu míry ekonomické aktivity se v roce 2005 mírně obrátil**

Zatímco v roce 1995 se průměrně míra ekonomické aktivity¹³ pohybovala nad hranicí 61 %, tak v následujících letech klesala její hodnota až na historické minimum 59,1 % v prvním čtvrtletí 2005. V následujících třech čtvrtletích však tento klesající trend změnil směr a do konce roku 2005 se míra ekonomické aktivity vyšplhala na 59,6 %.

Hodnota roku 2005 se tedy pohybuje pod dlouhodobým průměrem, avšak střednědobě je na průměru. Nutno dodat, že pokles míry participace není způsoben růstem počtu obyvatel, ale především odložením vstupu mladých do práce. Tato situace byla nejprve nastartována při zhoršených podmínkách na trhu práce v recesi 1997-1999, nejvíce však mezi lety 2000 a 2003.

- **Obecná míra nezaměstnanosti dosáhla v roce 2005 7,9 %**

Obecná míra nezaměstnanosti na úrovni 7,9 % je nad dlouhodobým průměrem (průměr 1995-2005 činí 6,9 %), avšak oproti střednědobému vývoji jde o mírné zlepšení (průměr 2000-2005 je 8 %). Oproti roku 2004 poklesla míra nezaměstnanosti o 4 desetiny p. b. Musíme však vzít v úvahu i vývoj míry ekonomické aktivity, která vzrostla. Změnu míry nezaměstnanosti lze tedy rozložit na vliv změny počtu nezaměstnaných a změny počtu pracovní síly. Při tomto rozkladu zjistíme, že ve sledovaném období měly dominantní vliv změny v počtu nezaměstnaných. V roce 2005 pozitivní vývoj na straně počtu pracovní síly sice přispěl k celkovému poklesu míry nezaměstnanosti, ale v porovnání s vlivem počtu nezaměstnaných byl stále malý.

- **Příležitost na odchod z nezaměstnanosti se z dlouhodobého hlediska značně snížily ...**

Odišnými ukazateli podmínek na trhu práce jsou míry příchodu (entry rate) a odchodu (exit rate) do a z nezaměstnanosti¹⁴. Tyto poměry poukazují na příležitost nalezení práce a naopak na pravděpodobnost spadnutí do nezaměstnanosti.

Z dlouhodobého hlediska se míra příchodu do nezaměstnanosti zvýšila a zároveň míra odchodu silně poklesla (téměř na polovinu). Tyto dvě tendence mají jasný vliv na nárůst nezaměstnanosti, a to především dlouhodobé (roste rozdíl mezi umístěnými a nově hlášenými uchazeči). Tento trend otevírajících se nůžek byl nejsilnější právě v letech 1996-1999. V posledních pěti letech míra příchodu do nezaměstnanosti spíše stagnuje, zatímco míra odchodu nadále klesala.

- **... avšak v roce 2005 došlo k mírnému obrátu**

V roce 2005 však došlo ke zlepšení obou poměrů, kdy míra odchodu se zvýšila a míra příchodu do nezaměstnanosti poklesla. Pokles míry příchodu byl způsoben jak mírným poklesem nově hlášených na úřadech práce, tak růstem pracovní síly. Naproti tomu struktura růstu míry odchodu nebyla tak příznivá. Vzestup poměru byl způsoben stagnací vyřazených z úřadů práce (v rámci nichž došlo dokonce k poklesu umístěných uchazečů!) a poklesem počtu nezaměstnaných.

Tab. č. 3.3.1 Míry příchodu a odchodu do a z nezaměstnanosti

v %

Míra	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
příchodu	0,6	0,6	0,8	1,0	1,2	1,1	1,0	1,1	1,1	1,1	1,0
odchodu	19,7	17,7	15,5	13,7	11,6	12,4	12,2	10,9	10,7	10,5	10,8
nezaměstnanosti	4,0	3,9	4,8	6,5	8,7	8,8	8,1	7,3	7,8	8,3	7,9

Pramen: ČSÚ, MPSV

¹² Obecná míra nezaměstnanosti je konstruována podle metodiky Eurostatu vypracované na základě doporučení Mezinárodní organizace práce (ILO). Tento ukazatel je publikován ČSÚ v rámci VŠPS (výběrové šetření pracovních sil).

¹³ Zde vyjádřená jako podíl pracovní síly (zaměstnaných a nezaměstnaných) na počtu všech osob starších 15ti let.

¹⁴ Míra příchodu do nezaměstnanosti je podíl nově hlášených na úřadech práce a pracovní síly, míra odchodu z nezaměstnanosti je podíl vyřazených z úřadů práce a počtu nezaměstnaných.

• **Motivace k práci byla sociální sítí v posledních letech posílena a v roce 2005 dosáhla historického maxima**

Tabulka č. 3.3.2 ukazuje vývoj dávek v nezaměstnanosti a životního minima s ohledem na hrubou průměrnou a minimální mzdu. Je patrné, že systém v některých aspektech motivačně selhává. Kupříkladu v letech 1996-1998 (největšího nárůstu míry nezaměstnanosti) bylo výhodnější pobírat příspěvek v nezaměstnanosti než pracovat za minimální mzdu. Tato situace byla v roce 2005 již obrácena a pracovat za minimální mzdu bylo o dvě třetiny výhodnější než-li pobírat (průměrnou) dávku v nezaměstnanosti. Podobný vývoj je patrný i u životního minima. Ilustrační příklady ukazují situaci samostatné osoby starší 26 let a dvojice dospělých se dvěma dětmi. Mezi lety 1995-1999 bylo výhodnější pobírat životní minimum nežli pracovat za minimální mzdu (v případě dvojice s dětmi až dvakrát výhodnější!). Tato situace pochopitelně přispěla k nárůstu míry nezaměstnanosti, jelikož pro jednotlivce s perspektivou minimální mzdy bylo racionální se do pracovního procesu nezapojoval¹⁵. Avšak od roku 2000 je zřejmý obrat a motivační prvek sociálních dávek roste. Nárůst motivačního prvku sociální sítě pokračoval i v roce 2005 a dostal se tím na své historické maximum.

• **Pasivní politika zaměstnanosti mírně zlepšila motivační prvek, avšak aktivní politika zaměstnanosti značně zeslábla**

Ukazatele znázorněné v grafu č. 3.3.1, čili výdaje na aktivní a pasivní politiky zaměstnanosti vyjádřené jako procento HDP a vztahené k počtu nezaměstnaných, vypovídají o zásadních charakteristikách tohoto systému. Vzestup ukazatele pasivní politiky zaměstnanosti značí nárůst štědrosti systému (popřípadě růst jeho neefektivnosti). U aktivní politiky zaměstnanosti změny ukazatele poukazují na změny ve snaze o prevenci jak nezaměstnanosti, tak prodlužování doby strávené v nezaměstnanosti (hlavní úlohy aktivní politiky zaměstnanosti).

První tři čtvrtletí roku 2005 se vyznačovaly historicky nejnižší hodnotou u aktivní politiky zaměstnanosti (výdaje schválené v rozpočtu na rok 2005 by pak byly pod dlouhodobým průměrem, ale střednědobě lehce nadprůměrné). Naopak štědrost systému byla v roce 2005 lehce podprůměrná jak z hlediska dlouhodobého, tak střednědobého. Je patrné, že v minulosti se oba ukazatele nejvíce zhoršily právě v době největšího nárůstu míry nezaměstnanosti (v recesi 1997-1999). Zmírnění štědrosti pasivní politiky zaměstnanosti v roce 2005 tak mohlo působit jako další motivační prvek. Naopak chabé výdaje aktivní politiky zaměstnanosti mohou mít částečně na svědomí nepříznivý vývoj v oblasti dlouhodobé nezaměstnanosti.

Tab. č. 3.3.2 Vybrané charakteristiky sociální sítě*

Rok	V Kč	V % hrubé průměrné mzdy				V % minimální mzdy	
	hrubá průměrná mzda	minimální mzda	průměrná dávka v nezaměstnanosti	životní minimum		životní minimum	
				osoba starší 26 let	dvojice se dvěma dětmi ¹	osoba starší 26 let	dvojice se dvěma dětmi ²
1995	8307	26,5	25,8	29,4	96,3	110,9	181,8
1996	9825	25,5	26,6	27,1; 29,4	87,8; 94,6	106,4; 115,6	172,6; 185,8
1997	10802	23,1	31,2	28,1	90,4	121,6	195,2
1998	11801	22,5	25,9	29,1	90,4	129,4	201,3
1999	12797	25,4; 28,1	24,1	26,8	83,4	105,5; 95,3	164,2
2000	13614	29,4; 33,1	22,9	27,7	83,4	94,2; 83,8	142,0
2001	14793	33,8	20,7	27,7	82,5	82,0	122,0
2002	15866	35,9	25,9	25,8	76,9	71,9	107,0
2003	16917	36,7	25,6	24,2	72,1	66,1	98,4
2004	18035	37,2	22,8	22,7	67,6	61,2	91,1
2005	19030	37,7	22,7	22,6	66,3	59,9	87,9

Pramen: MPSV, ČSÚ (podniková statistika), vlastní výpočty

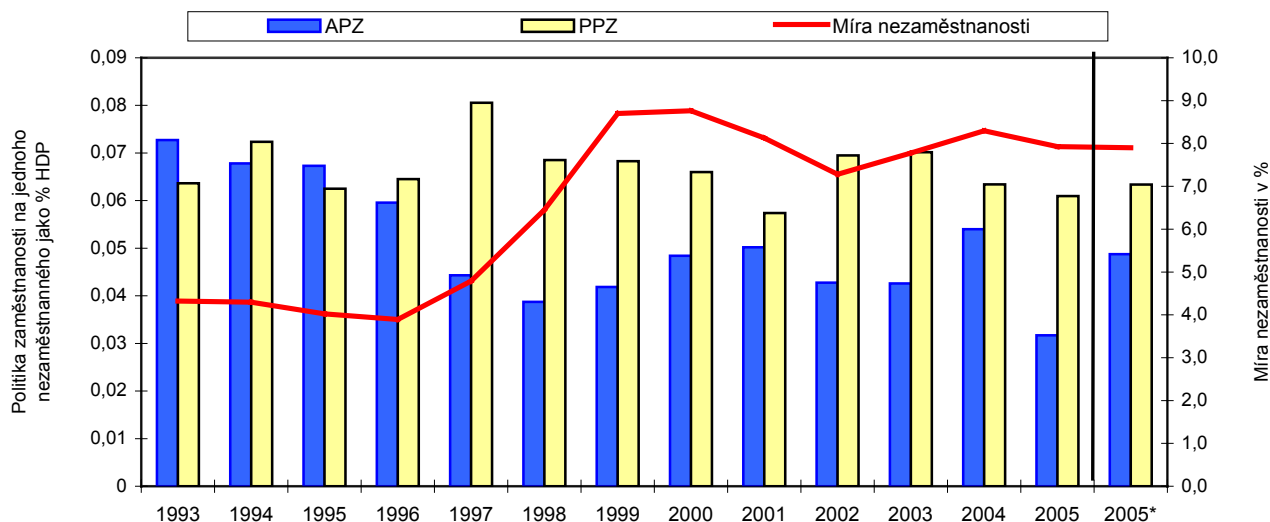
*) Pole se dvěma hodnotami značí rok, ve kterém se daná dávka měnila dvakrát.

¹) Věk dětí je 10-15 a 15-26. Porovnává se situace, kde jen jeden z dvojice by pracoval za průměrnou mzdu.

²) Věk dětí je 10-15 a 15-26. Porovnává se situace, kdy oba z dvojice by pracovali za minimální mzdu.

¹⁵ Nutno dodat, že rozhodnutí o tom, zda pracovat, či nikoli, je ovlivněno i řadou jiných faktorů.

Graf č. 3.3.1 Politiky zaměstnanosti

Pramen: OECD, MFČR, ČSÚ, vlastní výpočty

*) Hodnoty za rok 2005 jsou nejprve uvedeny ve skutečně vynaložených prostředcích za 1.-3. čtvrtletí a následně v prostředcích, které byly plánovány ve státním rozpočtu.

- **Míra nezaměstnanosti reaguje na vývoj HDP slabě**

Rok 2005 byl charakteristický rapidním růstem HDP, který v posledním čtvrtletí dosáhl téměř 7 %. Intuitivně bychom čekali poměrně silnou reakci na trhu práce, který tímto měl dostat patřičnou vzpruhu. Pokles míry nezaměstnanosti o 4 desetiny procentního bodu se však nezdá být příliš mnoho, pokud vezmeme v úvahu její poměrně vysokou absolutní hodnotu. Navíc mezi 3. a 4. čtvrtletím, kdy růst HDP nejvíce zrychlil (o 1 p. b.), míra nezaměstnanosti zůstala již konstantní. Tento vývoj nesvědčí o přílišné citlivosti míry nezaměstnanosti na ekonomickém vývoji. Podobné tendence jsou patrné i v roce 2004, kdy při relativně silném růstu (4,2 %) se míra nezaměstnanosti dokonce zvýšila o 5 desetin p. b. Celková citlivost míry nezaměstnanosti na vývoj HDP není příliš silná (korelační koeficient -0,49) a navíc je v čase slábnoucí (pro období 2000-2005 se tento vztah dokonce převrací a hodnota korelačního koeficientu je mírně kladná). Tento vývoj svědčí o silnějším vlivu institucionálních faktorů.

- **Vzdělanostní a demografická struktura dlouhodobě přispívá ke snížení míry nezaměstnanosti**

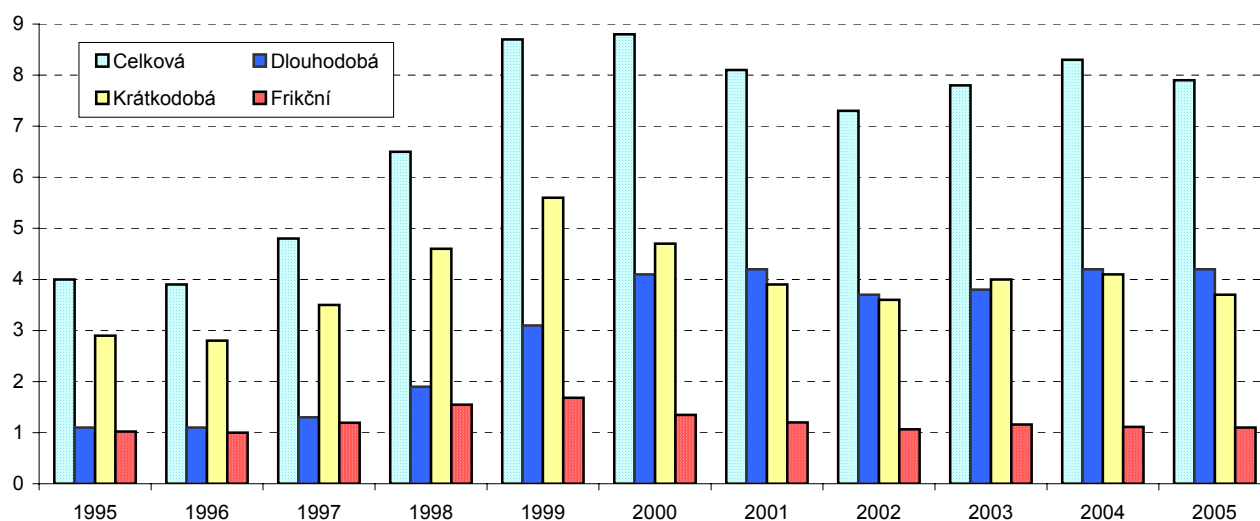
Z dlouhodobého hlediska je pro trh práce důležitý i vývoj vzdělanostní a věkové struktury obyvatelstva. Jednotlivé podskupiny mají odlišné specifické míry nezaměstnanosti a změna jejich podílu v pracovní síle má tedy vliv na celkovou míru nezaměstnanosti. V tomto případě lze tvrdit, že jak demografický vývoj, tak zlepšená vzdělanostní úroveň pracovní síly působily lehce proti nárůstu nezaměstnanosti po celé období transformace (podle tzv. Perry-vážených mírách nezaměstnanosti¹⁶). Jen stěží však lze odhadnout jejich váhu v souhrně všech ostatních faktorů a proto ani nelze pokles nezaměstnanosti v roce 2005 jednoznačně přičítat těmto faktorům.

- **Rozlišení krátkodobé a dlouhodobé nezaměstnanosti je důležité**

Rozdělení nezaměstnanosti dle časové struktury na krátkodobou (do jednoho roku) a dlouhodobou (nad jeden rok) přispívá k lepšímu pochopení vývoje na trhu práce. Tyto dvě podskupiny reagují odlišně na jednotlivé faktory ovlivňující trh práce. Dlouhodobá nezaměstnanost je více citlivá na institucionální podmínky, zatímco krátkodobá nezaměstnanost více reaguje na cyklický vývoj ekonomiky. Je to dáno mimo jiné i faktem, že dlouhodobě nezaměstnaní mají nižší šance získat zaměstnání i při silné konjunktuře. Důvodů je několik, od ztracených pracovních návyků u pracovníků ve středním a vyšším věku a nemožnosti některých skupin mladých získat pracovní návyky až po podezíravý pohled zaměstnavatelů. Takového rozčlenění je pak důležité pro případná hospodářsko-politická opatření.

¹⁶ Perry-vážené míry nezaměstnanosti berou v potaz měnící se vzdělanostní a demografickou strukturu, ale zachovávají specifické míry nezaměstnanosti konstantní.

Graf č. 3.3.2 Míra nezaměstnanosti dle časového hlediska
(v %)

- **Vývoj krátkodobé míry nezaměstnanosti poukazuje na zvýšení rigidity trhu práce**

Graf č. 3.3.2 ukazuje vývoj míry nezaměstnanosti dle časového rozložení. Pokles v roce 2005 byl způsoben výhradně poklesem v míře krátkodobé nezaměstnanosti, konkrétně ve skupině lidí, kteří byli bez práce mezi 3 a 12 měsíci. Podrobnější členění odhaluje, že míra frikční nezaměstnanosti (do tří měsíců) zůstala konstantní na nízké úrovni 1,1 %. Přičemž právě frikční nezaměstnanost¹⁷ (svědčící o relativní obtížnosti získat nové zaměstnání) vypovídá o pružnosti trhu práce. Její podíl na celku v průběhu transformace však silně poklesl z 25 % v roce 1995 na 14 % v roce 2005. Ve spojení s mírně klesající tendencí míry vstupu do nezaměstnanosti a rostoucí dlouhodobou nezaměstnaností je patrné, že se zhoršily možnosti hledání a nacházení práce, než že by zaměstnavatelé začali více propouštět.

- **Dlouhodobá míra nezaměstnanosti je na historickém maximu**

Dlouhodobá míra nezaměstnanosti je již dva roky na svém historickém maximu. V roce 2005 tvořil počet dlouhodobě nezaměstnaných více jak 53 % celkové nezaměstnanosti. Největší nárůst dlouhodobé míry nezaměstnanosti proběhl v letech 1997-2000, kdy se více jak ztrojnásobila. Od té doby se nevrátila na své původní hodnoty.

- **Vývoj na trhu práce naznačuje novou přirozenou míru nezaměstnanosti**

Míra krátkodobé nezaměstnanosti je relativně nízká a její další snížení by bylo i při vysokých tempech růstu zřejmě jen nepatrné. Zároveň míra dlouhodobé nezaměstnanosti se již od roku 2000 pohybuje na nových hodnotách (více jak trojnásobně vyšších nežli na počátku transformace) bez ohledu na ekonomický vývoj. Z těchto důvodů je možné usuzovat na to, že trh práce prošel změnou, při které se zvýšila přirozená míra nezaměstnanosti (či tzv. NAIRU¹⁸).

- **Mezinárodní srovnání krátkodobé míry nezaměstnanosti je příznivé ...**

V mezinárodním srovnání zjistíme, že míra krátkodobé nezaměstnanosti je v české ekonomice na relativně nízké úrovni. V roce 2005 byla tato míra nižší než ve všech srovnávaných zemích kromě Irska. Tuto charakteristiku si přitom český trh práce udržoval po většinu doby (kromě let 1998-2000). Z tohoto srovnání je patrné, že případné snížení celkové míry nezaměstnanosti pravděpodobně nemůže pramenit z poklesu krátkodobé míry nezaměstnanosti.

- **... ale dlouhodobá nezaměstnanost zaostává**

Opačně tomu je u dlouhodobé míry nezaměstnanosti. Ta byla v roce 2005 vyšší než v ostatních státech kromě Slovenska a Polska, které vykázaly ještě výraznější problémy. Zatímco v EU-15 i Maďarsku se dlouhodobou míru nezaměstnanosti podařilo snížit (v USA zůstala konstantní na velmi nízké úrovni), tak v České republice výrazně vzrostla. Je patrné, že větší rezervy v boji proti míře nezaměstnanosti má český trh práce hlavně v míře dlouhodobé.

¹⁷ V podstatě nezaměstnanost nezbytně nutná k přechodu do dalšího zaměstnání.

¹⁸ Míra nezaměstnanosti, která nemá za následek zrychlení inflace (Non-Accelerating Inflation Rate of Unemployment).

Tab. č. 3.3.3 Míry nezaměstnanosti

Krátkodobá míra nezaměstnanosti (v %)											
	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
ČR	2,9	2,8	3,5	4,6	5,6	4,7	3,9	3,6	4,0	4,1	3,7
EU-15	5,2	5,3	5,1	4,9	4,7	4,3	4,2	4,5	4,7	4,7	4,6
Slovensko	-	-	-	6,4	8,6	8,5	8,0	6,5	6,2	6,4	4,7
Maďarsko	-	4,4	4,5	4,2	3,7	3,3	3,1	3,3	3,5	3,4	4,0
Polsko	-	-	5,9	5,5	7,6	8,7	9,0	9,0	8,6	8,7	7,5
Irsko	4,7	4,7	4,3	3,6	3,3	3,7	2,7	3,1	3,1	2,9	2,8
USA	5,1	4,9	4,5	4,1	3,9	3,8	4,5	5,3	5,3	4,8	4,4
Dlouhodobá míra nezaměstnanosti (v %)											
ČR	1,1	1,1	1,3	1,9	3,1	4,1	4,2	3,7	3,8	4,2	4,2
EU-15	4,9	4,9	4,8	4,4	3,9	3,4	3,1	3,1	3,3	3,4	3,3
Slovensko	-	-	-	6,5	7,8	10,3	11,3	12,2	11,4	11,8	11,8
Maďarsko	-	5,2	4,5	4,2	3,3	3,1	2,6	2,5	2,4	2,7	3,2
Polsko	-	-	5,0	4,7	5,8	7,4	9,2	10,9	11,0	10,3	10,2
Irsko	7,6	7,0	5,6	3,9	2,4	1,6	1,3	1,4	1,6	1,6	1,4
USA	0,5	0,5	0,4	0,4	0,3	0,2	0,3	0,5	0,7	0,7	0,7

Pramen: Eurostat, ČSÚ, Bureau of Labor Statistics